

ukrainischen Gebietsarchiv in Lemberg // Zeitweiser der Galiziendeutschen. – 2000. – 38. Jhrg. – S.239–263.
 22. Alabrudzińska El. Kościoły ewangelickie na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej. – Toruń, 1999. – S.30–31.
 23. Walloschke R. Die evangelischen Gemeinden in Galizien und ihre kirchliche Entwicklung von 1772 bis

1918 // Heimat Galizien: Ein Gedenkbuch / Zusammen- gestellt von Julius Krämer. – Stuttgart-Bad Cannstatt: Hilfskomitee der Galiziendeutschen, 1965. – S.109, 113, 119.

I.MONOLATIY

POLITICAL-SOCIAL DIRECTION OF ACTIVITY OF POLITICAL PARTIES AND PUBLIC ASSOCIATIONS OF GERMANS IN GALICIA IN AUSTRIAN PERIOD

The party-political structure of Austrian Galicia is found out, the features of social factor of the German-Ukrainian mutual relations are shown on the origin and becoming of German national organizations, and afterwards – the first political parties in a region. Activity is shown "To the union of Christian Germans of Galicia" (it is created 1907), which was created due to initiative of conscious Germans-Catholics and evangelic Germans of Galicia.

Key words: social democracy, social factor of the German-Ukrainian relations, German settlers, political parties, public associations, Galicia.

УДК 322:32.001

ББК 66.3 (4 УКР) 6

Олексій Вишиванюк

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ У ВИМІРАХ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (1944–1953 рр.)

У статті окреслено головні напрямки державної етноконфесійної політики на території УРСР у період 1944–1953 рр. Прослідковано зв'язок між зміною етнічного складу населення України, що відбувся внаслідок трагічних подій війни й повоєнної етнонаціональної політики радянського уряду, та його конфесійною структурою; викладено власне бачення автора на роль і місце РПЦ в етнотрансформаційних процесах.

Ключові слова: релігія, церква, релігійні організації, етнотрансформаційні процеси, нація, національні меншини, тоталітарний режим, релігійне підпілля.

Незалежна Україна декларує себе полі- конфесійною державою, гарантуючи рівні мож- ливості розвитку різних релігій і конфесій, які функціонують у її правовому полі. Однак на практиці нерідко складається ситуація, коли окре- мі церкви в різних регіонах країни користуються пріоритетною підтримкою державних органів влади як центрального, так і місцевого рівнів. Це є важким спадком радянського тоталітар- ного минулого, коли режим, виходячи з полі- тичної доцільності, створював відносно сприят- ливі умови існування для лояльних до нього релігійних конфесій і унеможлиблював діяль- ність, а часто й просто нищив ті релігійні об'єд- нання, які не вписувались у творену ним систему державно-церковних відносин.

Період із 1944 до 1953 рр. відзначився пев- ною кореляцією етнонаціональної політики ста- лінського режиму. Цей період обмежений двома знаковими датами: звільненням радянських

територій від німецької окупації, з одного боку, і смертю Й.Сталіна, з іншого. Саме ці події спра- вили вирішальний вплив на формування нової тактики державно-конфесійних відносин, яка втілювалася в цей час. Однак зміни в релігійній політиці носили дійсно тактичний, а не страте- гічний характер. Стратегія комуністів щодо ре- лігій залишалася незмінною від часу утворення їхньої партії і до моменту втрати нею свого домі- нуючого впливу на суспільні процеси наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.

Ідеологічним підґрунтям більшовицької політики в релігійній сфері стала відома ленін- ська праця "Соціалізм і релігія", в якій релігія характеризувався не інакше як "рід духовної сивухи, в якій раби капіталу топлять свій люд- ський образ, свої вимоги на хоч трохи гідне лю- дини життя" [7, с.133]. У цій же статті В.Ленін обґрунтував політику більшовицької партії і май- бутньої радянської держави щодо релігії і церкви:

“Релігія повинна бути оголошена приватною справою – цими словами передають зазвичай ставлення соціалістів до релігії. Але значення цих слів треба точно визначити, щоб вони не могли викликати ніяких непорозумінь. Ми вимагаємо, щоб релігія була приватною справою щодо держави, але ми не можемо вважати релігію приватною справою щодо нашої власної партії” [7, с.133]. Перша програма РСДРП у 1903 р. проголосила принципи свободи совісті, відокремлення церкви від держави й школи від церкви, що в умовах привілейованого становища Російської православної церкви в монархічній Росії мало, безперечно, демократичний характер [10, с.115].

Окреслюючи позиції більшовицької партії щодо релігійних питань, В.Ленін чітко формулює завдання, що стоять перед її членами, які не можуть і не повинні “байдуже ставитися до не-свідомості, темноти або мракобісся у вигляді релігійних вірувань”: “Ми вимагаємо цілковитого відокремлення церкви від держави, щоб боротися з релігійним туманом чисто ідейною і тільки ідейною зброєю, нашою пресою, нашим словом. Для нас ідейна боротьба не приватна, а загальнопартійна справа” [7, с.134–135].

Після захоплення більшовиками влади і, як її наслідку, зрощування державної і партійної номенклатури їх партійний стратегічний курс на боротьбу з релігією перетворюється на державний курс. І, як свідчать наступні події, реалізація цього курсу відбувалася зовсім не “ідейною і тільки ідейною зброєю”. Партійні комітети вже з перших місяців після жовтневого перевороту зобов’язали державні органи займатися антирелігійною діяльністю, яка фактично перетворилася на боротьбу з релігійними організаціями. Як зазначає В.О.Пашенко, в окремі періоди ця боротьба набувала крайніх форм і велася за такими основними напрямками: 1) економічні утиски духовенства, знищення матеріальної бази конфесій; 2) розкольницька діяльність серед духовенства і віруючих; 3) постійні переслідування церковнослужителів та репресії проти них [5, с.15].

Початкові сподівання на те, що для знищення православної церкви достатньо буде підірвати її матеріальну базу, не виправдалися. Перший матеріальний удар по церкві стався в результаті виконання декрету від 20 січня 1918 р., згідно з яким церква позбавлялася всього майна й права володіти ним, вона не могла мати банківських рахунків і заощаджень. У ре-

зультаті реалізації декрету було підірвано фінансово-економічну базу РПЦ.

Остаточно підірвати матеріальне становище церкви повинні були дії більшовицької влади щодо вилучення церковних цінностей на користь голодуючих Поволжя. Як свідчать документи, голод був лише вдалим приводом для здійснення цієї злочинної акції. Найголовнішим підтвердженням цього факту є лист В.Леніна В.Молотову від 19 березня 1922 р., в якому зазначається: “Для нас даний момент є єдиним моментом, коли ми можемо 99-ма зі 100 шансів на повний успіх розбити супротивника вщент... Саме тепер і тільки тепер, коли в голодних місцевостях їдять людей... ми можемо провести вилучення церковних цінностей із самою шаленою і безпощадною енергією... Саме тепер переважна більшість селянської маси буде або за нас, або, в усякому випадку, буде не в змозі підтримати те... духовенство, яке може ... чинити опір ... декрету.” Сучасні дослідники, аналізуючи документи й обставини того часу, сходяться на думці, що, вилучаючи церковні цінності, режим щонайменше дбав про те, щоб вони послужили справі порятунку голодуючих. Цю думку підтверджує вищесцитований лист: “Нам необхідно здійснити вилучення церковних цінностей найбільш рішучим і швидким способом, завдяки чому ми можемо забезпечити собі фонд у кілька сотень мільйонів золотих рублів... Без цього ніяка державна робота... зокрема і ніяке обстоювання власної позиції в Генуї... неможливі” [3, с.183].

Однак успіх акції був лише частковим. За час акції було зібрано всього близько 21 пуда золота й 23 тис. пудів срібла, дорогоцінного каміння виявилось надзвичайно мало, і те було поганої якості. Багато чого вкрали самі чекісти, яких тоді називали “ловцями перлів”. У той же ж час дослідникові вдалося знайти документи, які засвідчують, що протягом чотирьох місяців (із січня до квітня 1922 р.) церквою добровільно було зібрано понад 15,5 мільйонів рублів для голодуючих [1, с.43]. Особлива цінність цієї допомоги для потерпілих полягала в тому, що вона мала форму “живих грошей”, за які реально було придбати продовольство вже негайно. Отже, сподівання радянської номенклатури на сотні мільйонів рублів, які мали б поповнити державну скарбницю, виявилися надто перебільшеними.

Російський історик Д.Поспеловський уважає, що розрахунок більшовицької влади на те,

що експропріація викличе масове невдоволення духовенства й віруючих, з чого можна скористатися як приводом до масових репресій, виявився вірним. Репресії здійснювались у величезних масштабах. Під час вилучень сталося 1414 кривавих інцидентів. Було розстріляно за вироком “суду” й загинули під час цих інцидентів 2691 священник, 1962 монахи, 3447 монахині і велика кількість мирян [10, с.106]. З цими даними не погоджується український дослідник В.Пашенко, який стверджує, що архівні матеріали не засвідчують факту повсюдного в масштабах республік опору духовенства вилученню коштовностей. На його думку, ці факти були фальсифіковані офіційною радянською ідеологією для виправдання репресій. Духовенство, безперечно, без ентузіазму зустріло постанову про вилучення церковних цінностей, але більшість із них не виявляла відвертої ворожості діям органів влади. Здебільшого до конфлікту властей із духовенством і віруючими справа не доходила. Так, за даними дослідника, у Полтавській губернії було порушено лише три кримінальні справи при проведенні антицерковної компанії [5, с.17].

Характерною особливістю державної політики щодо релігії і церкви в 1920-х рр. було прагнення владних структур посягти розкол у середовищі православної церкви. Ця робота вимагала високої кваліфікації і розуміння особливостей функціонування церковного механізму в її виконавців. Радянська влада уповноважила регулювати стосунки між державою та церквою два непідконтрольні одне одному відомства: з одного боку було створено спеціальний відділ у складі ЧК-ГПУ-НКВС, який тривалий час очолював А.Тучков, з іншого – у період між 1918 і 1938 рр. діяло спеціальне відомство, яке в різні часи носило назви: з 1918 по 1924 рр. – Ліквідаційний відділ при Народному комісаріаті юстиції; з 1924 по 1938 рр. – Постійна комісія з питань культів при Президії ВЦВК. Спочатку це відомство проводило репресивну політику щодо релігійних організацій, однак після 1929 р., а в окремих випадках і раніше, керівники цієї установи, юристи дореволюційної школи П.Смидович і П.Красіков, намагалися домогтися дотримання законодавства, яке навіть у своїй крайній репресивній формі систематично порушувалося [9, с.171].

Саме на ці установи лягала відповідальність за розроблення тактики боротьби з релігійними організаціями. Вироблений ними план

передбачав використання відразу кількох фронтів для наступу на церкву. Однією з найуспішніших у цьому плані виявилася тактика організації та стимулювання розколів у православній церкві, яка мала підірвати її із середини. Безперечно, найуспішнішим у цьому плані виявився проект підтримки обновленського розколу. Проблема розколів у Російській православній церкві в 1920–1930-х рр. XX ст. детально досліджує у своїй праці Д.Поспеловський. Появу і живучість обновленського розколу він пояснює такими словами: “Реальні проблеми, соціально-релігійні доктрини, незадоволені амбіції і нерозбірливість у засобах багатьох діючих осіб цієї драми – все було змішане тут, для того, щоб створити видимість згуртованого руху, який однак своїм існуванням мав би завдячувати лише підтримці влади” [9, с.68].

На кінець 1922 р. радянський уряд передав обновленським церквам різних напрямків майже дві третини православних храмів, що діяли в РРФСР – близько 20 тис. церков. Однак уже наприкінці 1924 р. відбувається зворотній процес: храми повертаються назад “тихонівській” церкві, а влада в особі А.Тучкова докладає чимало зусиль, щоб примирити патріаршу церкву з обновленцями. Змушуючи патріарха Тихона до цього союзу, режим робить чергову спробу принизити патріаршу церкву.

Однак на цьому намагання “відповідальних осіб” організувати розкол не закінчилися. Зрозумівши, що провал такого плану був пов'язаний насамперед із пробільшовицькою заангажованістю обновленців, влада доклала максимум зусиль для того, щоб наступний організований ними розкол мав усі ознаки канонічності. Для цього було використано Патріарший Указ 7/20 листопада 1920 р. про децентралізацію церковної структури й самоуправління епархій. Після арешту патріаршого місцєблєстителя митрополита Петра 9 грудня 1925 р. 10 єпископів проголосили себе Тимчасовою Вищою Церковною Радою, яка мала стати тимчасовим органом церковного управління Російської православної церкви, залишаючись у канонічному й молитовному спілкуванні з патріаршим місцєблєстителем. Перебуваючи за ґратами, митрополит Петро, будучи позбавленим можливості реально оцінити ситуацію, дав свою згоду на передачу вищої церковної влади ТВЦР, яку очолив архієпископ Григорій Яцковський. Як зазначає Л.Регельсон, Григо-

ріани “готові були управляти хоч і від імені митрополита Петра, аби сам митрополит Петро не мав можливості реально втручатися в церковні справи” [11, с. 76]. ТВЦР запевнила уряд у своїй повній громадянській лояльності, за що отримала від останнього безпрецедентний за тих умов дарунок – офіційну реєстрацію. Влада намагалася посилити позиції григоріан, залучивши до їх групи авторитетних ієреїв (для цього декому з них пропонували навіть звільнення з ув’язнення), але після заяви митрополита Петра про нечесні дії єпископів григоріанський розкол став поволі затухати й остаточно щез після офіційної реєстрації в 1927 р. Синоду митрополита Сергія (після підписання ним сумнозвісної Декларації, в якій заявляв про толерантне ставлення до більшовицького режиму). Таким чином, було реалізовано черговий план ГПУ (особиста заслуга в розробці якого безперечно належала А.Тучкову) з розколу церкви. Розрахунок на жагу єпископів до влади виявився вірним. Григоріанський розкол був нетривалим, але все ж вніс свою лепту в справу поневолення церкви.

Церковним розколом, який із великим ентузіазмом підтримали більшовики, на думку деяких російських дослідників стало постання Української автокефальної православної церкви. У відповідь на прагнення незалежності української церкви Собор РПЦ 1917–1918 рр. надав їй статус екзархату, відмовивши визнати її автокефалію. Так, Д.Поспеловський зазначає, що автокефалію українська церква отримала лише за більшовиків – у 1921 р. Однак слід зауважити, що в даному разі застосовується не виважене формулювання. По-перше, автокефалію українська церква не отримала, а проголосила (до сьогоднішнього дня цей статус не визнаний іншими православними церквами і в першу чергу російською), по-друге, проведення Всеукраїнського православного собору в 1921 р. мало пов’язане з більшовиками, та й московський Собор 1917–1918 рр., який відмовив українській церкві в незалежності, теж проходив “при більшовиках”.

Необхідно зазначити, що в перші пореволюційні роки не тільки УАПЦ, а й інші конфесії, які в царській Росії перебували в нерівноправному становищі щодо РПЦ, підтримали більшовицьку політику, спрямовану на відокремлення церкви від держави й позбавлення привілейованого становища РПЦ. Позитивно було сприйняте нове радянське законодавство про

культу, яке обмежувало владу церковних ієрархів і навпаки – підіймало роль прихожан. Природно, що УАПЦ від самого початку стала в опозицію щодо Російської православної церкви, від якої отримала відмову в праві на автокефалію. Радянський режим спокійно стежив за переходом парафій РПЦ під юрисдикцію УАПЦ.

Американський історик В.Флетчер уважає, що клір і миряни УАПЦ повірили в щирість ленінської національної політики, яка проголосила право націй на самовизначення в складі союзу народів і бачили себе в авангарді боротьби за незалежну Україну [9, с. 8]. Ставлення влади до УАПЦ змінилося після 1929 р., коли РПЦ потрапила в повну залежність від влади, з одного боку, і кардинально змінився курс більшовицької національної політики та розпочалася жорстка боротьба з буржуазним націоналізмом – з іншого. УАПЦ за таких умов змушена була саморозпуститися.

1920-ті рр. були періодом інтенсивного розвитку єврейської культури, чому сприяла більшовицька національна політика того періоду. Євреї мали особливе представництво у ВКП(б) у вигляді так званої “єврейської секції”. Зрозуміло, що секція представляла євреїв як національність, а не як конфесію, крім того однією з її функцій була боротьба з іудаїзмом, секуляризація єврейської культури й освіти. Главбюро євсекції при ЦК КП(б)У давало таку вказівку своїм місцевим осередкам: “Єврейські робітники в значній своїй масі вільні від релігійних забобонів. У силу цього антирелігійну пропаганду серед них можна вести більш різко. Можна погоджуватися на закриття хоральних синагог, що носять явно буржуазний характер, а також синагог, що належать приватним особам, але тільки після широкої підготовчої агітації, надавши останній, крім антирелігійного, ще й класовий характер” [8, с. 124]. Одним із найбільших проявів віри для євреїв є дотримання релігійних свят. Треба зазначити, що в 1920-х рр. адміністративні заходи проти проведення єврейських релігійних свят іще не застосовувалися. Обов’язок проведення різних антирелігійних заходів, у тому числі спрямованих проти таких свят, лягав на єврейські заклади культури: бібліотеки, театри, хати-читальні. Саме їм у 1925 р. було адресовано циркуляр агітаційно-пропагандистського відділу ЦК КП(б)У про проведення антипасхальної кампанії, що повинна бути ретельно підготовлена й індивідуалізована у відношен-

ні різних груп єврейського населення, виходячи з їх політичного й культурного рівня, ступеня переборення в них релігійних забобонів і т. д. [8, с. 129].

Неправославні конфесії вітали нове радянське законодавство про відокремлення церкви від держави, яке позбавляло привілейованого становища Російську православну церкву. У 1920-х рр. відбувається різке зростання кількості релігійних громад різних протестантських деномінацій, які перебували в дискримінованому становищі в Російській імперії при абсолютному домінуванні РПЦ. Поблажливе ставлення радянської влади до євангелістів та інших протестантських деномінацій пояснюється ідеологічними причинами: їх духовенство формувалося із соціальних низів (при тому, що багато хто з них насправді були вихідцями з багатих купецьких родин); в їх доктринах були присутні ідеї соціальної і економічної рівності. У 1919 р. селяни-євангелісти створюють перші колгоспи за статутом, що був написаний головою Всеросійського союзу євангельських християн І. Прохановим [2, с. 51].

Треба зазначити, що 1920-ті рр. не відзначалися широкомасштабною акцією нищення духовенства. Репресіям було піддано найбільш непримиренних представників церкви та віруючих. В ув'язненні перебували найвпливовіші ієрархи й священники, серед яких патріарх Тихон, місцеблюститель патріаршого престолу митрополит Петро. Найнепокірніших було страчено (єпископ Веніамін), інших – залякано (у грудні 1926 р. було проведено масовий арешт єпископату. Серед арештованих значилося 117 єпископів на чолі з фактичним керівником церкви митрополитом Сергієм.) Як зазначає А. Левітін-Краснов, “ГПУ вдалося в кінці кінців позбутися всіх тих, хто мав моральну мужність виступати проти державної політики. Це був процес знищення кращих” [6, с. 213].

Протягом 1930-х рр. радянському режиму фактично вдалося здійснити свій план із побудови атеїстичної держави. На 1936 р. від дореволюційної кількості культових споруд діяло: в Україні – 9%, в Азербайджані – 4,3%, у РСФСР – 35%, у Білорусі – 11%, а всього в СРСР – 28,5%. Тенденція до катастрофічно швидкого закриття церков тривала і в наступні роки. На початок 40-х рр. в 25 областях РСФСР не було жодного діючого православного храму, в 20 функціонувало не більш як по 5 церков. В Україні жодної православної церкви не було у Вінницькій, До-

нецькій, Кіровоградській, Миколаївській, Сумській, Хмельницькій областях; по одній діяло в Луганській, Полтавській і Харківській. У 1941 р. за даними НКВС у країні залишився 3021 діючий православний храм, з яких майже 3 тис. були на територіях, приєднаних до СРСР у 1939–1940 рр. Таким чином, за цими даними на “корінних” радянських територіях до 1941 р. залишилося трохи більше сотні православних храмів. Щоправда, дещо різняться дані, які на червень 1941 р. подає ТАРС: 8338 діючих культових споруд усіх конфесій, з яких 4225 – православних. Це пояснюється тим, що остання цифра включала в себе обновленські церкви [4, с. 42].

У 1930-х рр., на відміну від 1920-х, репресії були не вибірковыми, спрямованими проти найнепримиренніших та найпринциповіших церковнослужителів, а набули масового характеру. Тоді, як на початку 30-х рр. у СРСР нараховувалося близько 50 тис. православного духовенства, що наближувалося до дореволюційної його кількості, то в 1941 р. офіційно зареєстрованих залишилося всього 5665 священників, причому переважна більшість із них перебувала на захоплених територіях. Проводячи власні підрахунки, Д. Поспеловський приходить до висновку, що протягом 1930-х рр. було знищено або ув'язнено від 30 до 35 тис. священнослужителів [9, с. 170].

У 1930-х рр. відбулося тотальне нищення не лише РПЦ, а й інших етноконфесійних об'єднань. Використавши їх для боротьби з Російською православною церквою, після остаточного підпорядкування останньої, радянський режим більше не потребував їхньої допомоги. У 1930-ті рр. фактично припиняє своє офіційне існування римо-католицька церква, переходить у підпілля більшість протестантських деномінацій, оголошує про саморозпуск УАПЦ. Ці процеси були тісно пов'язані також зі зміною національної політики радянської держави. Зокрема в Україні на зміну українізації приходять політика боротьби з “буржуазним націоналізмом”. Поряд зі звинуваченнями в “українському націоналізмі” пролунали заяви про “фашистів” із середовища національних меншин, особливо польської та німецької. Громадяни різних національностей піддавалися репресіям за їх політичні чи релігійні переконання, соціальну або етнічну приналежність, мову спілкування чи місце проживання. Етноцид, що тривав в Україні протягом 1930-х рр., спричинився до фактичної

ліквідації етноконфесійних осередків. На сьогоднішній день не виявлено точних даних про кількість релігійних громад різних віросповідань, що продовжували діяти напередодні німецького вторгнення в СРСР, але якщо виходити з вищенаведеного числа у 8338 діючих культових споруд, віднявши від нього 4225 православних, близько 3 тис. греко-каголицьких, то побачимо, що всі решта конфесій у Радянському Союзі, включаючи захоплені західні території (на яких функціонувала переважна більшість культових споруд), користувалися близько 1 тис. храмів.

Таким чином, на момент німецького вторгнення в СРСР більшовикам вдалося реалізувати свої плани у сфері релігійної політики: морально принижена в 1920-ті та фізично винищена в 1930-ті рр. Російська православна церква, а також відроджені задля боротьби з РПЦ у 1920-х і піддані переслідуванням у 1930-х рр. етнорелігійні об'єднання фактично припинили свою легальну діяльність. Дослідники сперечаються, доводячи, що знищення релігійної мережі ще не свідчить про перемогу атеїстичного світогляду серед основної маси населення, намагаються підрахувати співвідношення віруючих і невіруючих, що видається фактично неможливим. Однак, на нашу думку, можна стверджувати, що саме в той період відбувся злам у

масовій свідомості і її переорієнтація на атеїстичні засади.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп.1, спр.4494.
2. Державний архів Івано-Франківської області, ф.Р-389, оп.1, спр.4.
3. Архивы Кремля. Политбюро и церковь. 1922–1925 гг.: В 2 кн. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1997. – Кн.1 / Подгот. П.П.Покровский, С.Г.Петров. – 599 с.
4. Гордун С. Русская Православная Церковь в период с 1943 по 1970 год // Журнал Московской патриархии. – 1993. – №1. – С.42–52.
5. Держава і церква на Полтавщині за радянської доби. – Полтава, 2002. – 256 с.
6. Єленський В. Державно-церковні взаємини на Україні (1917–1990). – К., 1991. – 71 с.
7. Ленин В.И. Социализм и религия // Маркс К., Энгельс Ф., Ленин В. О религии. – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1983. – 386 с.
8. Орлянський В.С. Євреї України в 20–30 роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект. – Запоріжжя, 2000. – 240 с.
9. Поспеловский Д.В. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР: Учебное пособие. – М.: Библийско-богословский ин-т св. апостола Андрея, 1996. – 403 с.
10. Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в ХХ веке. – Москва: Республика, 1995. – 512 с.
11. Регельсон Л. Трагедия Русской Церкви 1917–1945. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1996. – 631 с.

O.VYSHYVANYUK

ETHNORELIGIOUS ORGANIZATIONS IN SOVIET POLICY IN UKRAINE (1944–1953)

In the article it is pointed out principal directions of state ethno-denominational policies in the territory of the USSR in the period between 1944 and 1953. Distinctions and differences in its realization in Ukraine and Russia are shown. The previous stages of state attitude to church in the USSR and Ukraine are analyzed; it's got the writer's outlook across a role and place the Russian Orthodox Church in ethno-transformational processes.

Key words: religion, church, religious organizations, ethnotransformational processes, nation, ethnic minorities, totalitarian regime, religious underground.

УДК 322:32.001

ББК 66.3 (4 УКР) 6

Віктор Войналович

ПАТЕРНИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ Й ПОЛІТИЧНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ РЕЛІГІЇ (КІНЕЦЬ 50-х – ПЕРША ПОЛОВИНА 60-х років ХХ ст.)

Досліджено особливості розвитку інститутів державного управління, з'ясовано характер політичного контролю у сфері релігії, охарактеризовано політику радянської держави у сфері державно-церковних відносин у 1950–1960-х рр.

Ключові слова: патерни розвитку, інститути державного управління, політичний контроль, релігія, Україна.